

Sicilien 15 – 22 april 2003.

På turen deltog Bente og Hans Hinke samt Bodil og Niels Faurholdt. Vi botaniserede især i Monte Iblei-området vest for Syracuse, men besøgte også områder langs sydkysten samt omkring Ficuzza mellem Corleone og Palermo.

Vejret var gennemgående behageligt med en del sol; dog oplevede vi en enkelt dag med decideret uvejr.

Turens hovedsigte var studier af *Ophrys*-arter. Nogle af de taxa, der var turens væsentligste mål, så vi desværre kun i knop på grund af et meget sent og køligt forår på Sicilien. Dette var tilfældet for *O. caliantha* og *O. laurensis*, mens *O. mirabilis* og *O. holoserica* ssp. *lacaitae* slet ikke blev fundet.

I denne rapport behandles turens absolut bedste lokaliteter. En del af de opførte arter sås ved flere stop, der ikke er nævnt i det følgende.

Køge den 26. april 2003

Niels Faurholdt

Liste over orkidetaxa og –lokalteter.

Sicilien 15 – 22 april 2003.

1. *Ophrys fusca* ssp. *fusca* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
2. *Ophrys fusca* ssp. *pallida* (6)
3. *Ophrys lutea* ssp. *galilaea* (1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
4. *Ophrys lutea* ssp. *lutea* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
5. *Ophrys* cf. *numida* (6)
6. *Ophrys tenthredinifera* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
7. *Ophrys bombyliflora* (1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
8. *Ophrys vernixia* ssp. *ciliata* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13)
9. *Ophrys holoserica* ssp. *candica* ("calliantha") (12)
10. *Ophrys holoserica* ssp. *oxyrrhynchos* (3, 5, 7, 8)
11. *Ophrys holoserica* ssp. *biancae* (3, 4, 7, 11, 12, 13)
12. *Ophrys bertolonii* (1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13)
13. *Ophrys sphegodes* / *exaltata* (2, 3, 6, 13)
14. *Ophrys sphegodes* ssp. *atrata* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
15. *Ophrys sphegodes* ssp. *passionis* (*garganica*) (1, 3, 5, 7, 11, 12)
16. *Ophrys lunulata* (3, 5, 11, 12, 13)
17. *Ophrys* x *flavicans* (5)

Tilfældige hybrider:

- Ophrys bertolonii* x *O. holoserica* ssp. *biancae*
Ophrys holoserica ssp. *biancae* x *O. holoserica* ssp. *oxyrrhynchos*
Ophrys fusca ssp. *fusca* x *O. lutea* ssp. *lutea*

Andre orkidrearter:

- Serapias vomeracea* beg. bl. (1, 3, 4, 10, 11, 12)
Serapias parviflora beg. bl. (5)
Serapias lingua beg. bl. (11)
Orchis longicornu fuld. bl. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13)
Orchis papilionacea s.lat. knop – beg. abl. (1, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13)
Orchis collina abl. (3, 12)
Orchis coriophora ssp. *fragrans* knop (12)
Orchis provincialis knop (2)
Orchis anthropophora beg. – fuld bl. (3, 12)
Orchis italica fuld bl. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13) (10.000-vis på lok. 8.)
Orchis lactea fuld bl. (2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12)
Orchis tridentata / *commutata* beg. bl. (3, 4, 11)
Himantoglossum hircinum knop (6)

Lokaliteter.

Lokalitet 1.

15. april.

Flere stop mellem vejudfletningen Lentini-Francofonte (nordøst for Bucheri) og Bucheri.
Garrigue.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys sphegodes ssp. *passionis* (*garganica*)

Lokalitet 2.

15. april.

1,7 km fra Bucheri mod Vizzini.
Overdrev.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys sphegodes / *exaltata*
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*

Lokalitet 3.

Fem stop mellem Ferla og Necropoli di Pantalica.
Garrigue og overdrev samt lys fyrreskov.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *oxyrrhynchos*
Ophrys holoserica ssp. *biancae*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes / *exaltata*
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys sphegodes ssp. *passionis* (*garganica*)
Ophrys lunulata
Ophrys holoserica ssp. *biancae* x *oxyrrhynchos*

Lokalitet 4.

16. april.

Flere stop mellem Palazzolo og Ferla.

Garrigue og overdrev.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *biancae*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*

Lokalitet 5.

18. april.

Paso del Pantanelle mellem Vittoria og Gela (nær 278.4 km stenen). På sydsiden af vejen over for gammel rød bygning efter den første vej mod Nescemi, når man kommer fra øst.

Bakker bag plantage af Johannesbrødræ.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *oxyrrhynchos*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys sphegodes ssp. *passionis* (*garganica*)
Ophrys lunulata
Ophrys x *flavicans*

Lokalitet 6.

19. april.

Bosco di Ficuzza. Langs vejen fra Ficuzza mod Alpe Cucco.

Lys græsningsskov domineret af ask og eg.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys fusca ssp. *pallida*
Ophrys cf. *numida*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes / *exaltata*

Lokalitet 7.

20. april.

Nord for Mt. Zabaino (syd for vejen, over for vejen til Mirabella) nordvest for Caltagirone.
Overdrevsbakker.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *oxyrrhynchos*
Ophrys holoserica ssp. *biancae*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys sphegodes ssp. *passionis* (*garganica*)
Ophrys holoserica ssp. *biancae* x *oxyrrhynchos*

Lokalitet 8.

20. april.

Græsbakker langs ny, stor vej nordvest for Vizzini.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *oxyrrhynchos*
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*

Lokalitet 9.

20. april.

Mt. Lauro sydvest for Bucheri.

Noget fugtig garrigue med spredte fyrretræer på græsset, indhegnet område.

Ophrys fusca ssp. *fusca* (fuld bl.)
Ophrys lutea ssp. *galilaea* (fuld bl.)
Ophrys cf. *laurensis* (knop)
Ophrys lutea ssp. *lutea* (fuld bl.)
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*

Lokalitet 10.

20. april.

Store overdrev ved Lago San Rosalia nord for Ragusa.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*

Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata* (10.000-vis)
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*

Lokalitet 11.

21. april.
2.0 km fra udfletningen ved Palazzolo mod Florida ad vej nr. 124.
Garrigue og overdrev på smukke bakker syd for vejen.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *biancae* (måske også ssp. *oxyrrhynchos* ?)
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys sphegodes ssp. *passionis* (*garganica*)
Ophrys lunulata
Ophrys fusca ssp. *fusca* x *O. lutea* s.lat. (hybridsværm)

Lokalitet 12.

21. april.
Mt. Grosso ved 91,7 km stenen på vej nr. 124 mellem Palazzolo og Florida.
Overdrevsbakker på vejens sydside – delvist bevokset med garrigue.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera
Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *candica* /*calliantha* (knop)
Ophrys holoserica ssp. *biancae* *Ophrys bertolonii*
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys sphegodes ssp. *passionis* (*garganica*)
Ophrys lunulata
Ophrys bertolonii x *O. holoserica* ssp. *biancae*

Lokalitet 13.

21. april.
Vest for Cassabile (se Sicilien-rapport fra 1999).
Buskrig garrigue.

Ophrys fusca ssp. *fusca*
Ophrys lutea ssp. *galilaea*
Ophrys lutea ssp. *lutea*
Ophrys tenthredinifera

Ophrys bombyliflora
Ophrys vernixia ssp. *ciliata*
Ophrys holoserica ssp. *biancae*
Ophrys bertolonii
Ophrys sphegodes / *exaltata*
Ophrys sphegodes ssp. *atrata*
Ophrys lunulata

Kort omtale af de fundne *Ophrys*-taxa.

Ophrys fusca* ssp. *fusca

Fundet på samtlige lokaliteter. Især storblomstrede planter blev set. Færre med mellemstore blomster og blot få småblomstrede med gul læberand. At adskille de fundne planter i flere taxa (jf. Delforge' seneste flora) virker helt uoverskueligt. På nogle lokaliteter var tidligt blomstrende "typer" allerede afblomstret. På lok. 11. sås en stor, meget formrig hybridsværm mellem *O. fusca* s.str. og *O. lutea* s.lat.

Ophrys fusca* ssp. *pallida

Fundet i mængde og i begyndende blomstring i store, smukke græsningsskove omkring Fucuzza nord for Corleone. Underarten fremtræder morfologisk særdeles konstant.

Ophrys fusca* cf. *laurensis

O. laurensis er beskrevet fra Mt. Lauro ved Bucheri i 1992. Dette taxon bør diskuteres som en mulig lødig underart. Planter blev udelukkende set i knop, og bestemmelsen blev foretaget ved oppakning af knopper. Alle taxa tilhørende *O. fusca* og *O. lutea*, der voksede under samme forhold på samme lokalitet var i fuld blomst.

Ophrys lutea* ssp. *galilaea

Set i mængde på de fleste lokaliteter i fuld blomst. Morfologisk meget og mere konstant end normalt for underarten. Bortset fra lok. 6., hvor underarten ikke blev fundet, sås den på samtlige lokaliteter i nogen blanding med ssp. *lutea*.

Ophrys lutea* ssp. *lutea

Set i mængde på de fleste lokaliteter. Påbegynder tilsyneladende blomstringen en smule senere end ssp. *galilaea*. I populationerne ses planter med væsentlig mindre blomster end normalt (af nogle opfattet som mulige centraleuropæiske forekomster af "*phryganae*"). En del blomster ser lidt anderledes ud end hos underarten i Nordafrika, Spanien og Portugal; blomsterne virker længere og mere smalle.

Ophrys lutea* cf. *numida

Ophrys numida er beskrevet fra Tunesien i 2000. En nykombination til underart synes relevant, da dette småblomstrede taxon fremtræder meget morfologisk konstant og ikke frembyder vanskeligheder med adskillelse fra andre taxa tilhørende *O. lutea* s.lat.

I Bosco di Ficuzza nord for Corleone fandt vi en temmelig stor lokal bestand, der overhovedet ikke afveg fra planter, jeg så i begyndende blomstring i Tunesien i slutningen af marts 2003. De sicilianske planter var i fuld blomst.

Ophrys tenthredinifera

Fandtes på samtlige lokaliteter, ofte i mængde. De fleste planter samt blomster var gennemgående store og sidstnævnte som regel meget farverige. De sicilianske planter tilhørende *O. tenthredinifera* opfattes af nogle som en selvstændig art "*O. grandiflora*". Planterne vi så var mellem (ret) sen blomstring og næsten afblomstret.

Ophrys bombyliflora

Sås i fuld blomst på 12 af de 13 lokaliteter.

Ophrys vernixia* ssp. *ciliata

Sås på 12 af de 13 lokaliteter; som regel i fuld blomst. På de fleste lokaliteter var underarten meget talrig og på overdrevsbakkerne ned til søen Lago San Rosalia voksede den i titusindevis.

***Ophrys holoserica* ssp. *candica* ("calliantha")**

Underarten, der forgæves blev eftersøgt på en række kendte lokaliteter, blev kun fundet på Mt. Grosso, hvor den var i stor knop. Her fandtes ca. 15 individer. Ved oppakning af knopper kunne det med temmelig stor sikkerhed konstateres, at der var tale om ssp. *candica*, der her ikke adskiller sig fra den "italienske type" af ssp. *candica*, som den fremtræder ved Lecce i Puglia. Iflg. diverse fotos fra Sicilien er de her forekommende planter i nogen grad påvirkede af ssp. *oxyrrhynchos*, hvilket må anses for årsagen til beskrivelsen af *O. calliantha*, som jeg anser for synonym med ssp. *candica*!

Ophrys holoserica* ssp. *oxyrrhynchos

I bjergene (lok. 3, 7 og 8) var underarten i knop og begyndende blomstring, mens den i lavlandet (lok. 5) var i fuld blomst til fremskreden blomstring. I enkelte tilfælde skabte formodet hybridisering med ssp. *biancae* forvirring omkring bestemmelsen. Individer med kraftig gul læberand blev set på lok. 3, 5 og 8.

Ophrys holoserica* ssp. *biancae

Underarten var i fuld blomst på samtlige lokaliteter. Det var tydeligt, at den blomstrer tidligere end ssp. *oxyrrhynchos*. Ssp. *biancae* er særdeles variabel, hvilket er nemt at konstatere, når man i højblomstringsperioden ser mange individer. Formodet hybridisering med ssp. *oxyrrhynchos* gav enkelte bestemmelsesproblemer. På Mt. Grosso fandtes 4 hybrider mellem ssp. *biancae* og *O. bertolonii* mellem forældrearterne.

Ophrys bertolonii

Fandtes i fuld blomst på 11 af de 13 lokaliteter; som regel i mængde.

Ophrys sphegodes* /*exaltata

På 4 lokaliteter sås disse typiske høje, mangeblomstrede og tidligt blomstrende planter. Næsten alle sete planter var afblomstrede eller havde blot 1-3 "pæne" blomster tilbage i toppen. Kun i Bosco di Ficuzza sås planter i fuld blomst. De fleste sete blomster var smalt aflange med et ofte temmelig kompliceret spejl og markant lange, fint hårede petaler, mens enkelte blomster mere lignede typiske *sphegodes*-blomster. Det kan diskuteres om de sicilianske planter bør henføres til *O. sphegodes* eller *O. x arachnitiformis*. På grund af de ovenstående karakterer hælder jeg mest til det sidste.

Ophrys sphegodes* ssp. *atrata

Underarten var almindeligt forekommende på samtlige lokaliteter. I lavlandet (lok. 5.) var den nær afblomstring, mens den på de øvrige lokaliteter var i begyndende til fuld blomstring.

***Ophrys sphegodes* ssp. *passionis* (*garganica*)**

Da den fra Spanien beskrevne ssp. *passionis* i praksis ikke kan adskilles fra ssp. *garganica*, bør underarten i fremtiden bære epithetet *passionis*, da dette navn er ældst. Underarten fandtes på 6 lokaliteter – i reglen nær afblomstring. Helt afblomstret på lok. 5..

Ophrys lunulata

Blev fundet i stor mængde og i fuld blomst på 5 lokaliteter.

Ophrys x flavicans

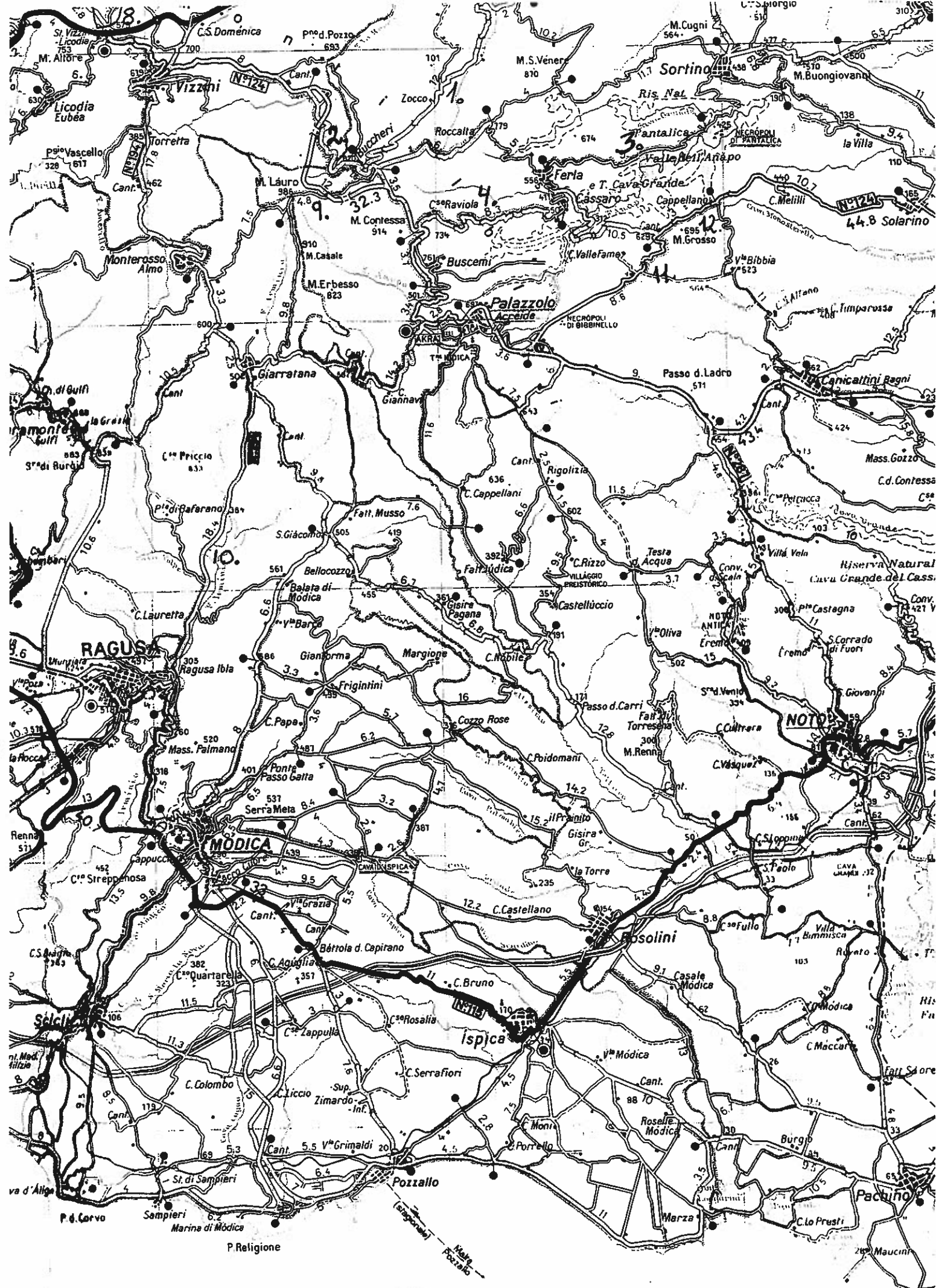
I lavlandet på lok. 5. fandtes få planter tilhørende dette hybridkompleks ("*O. explanata*"). Planterne var næsten afblomstrede.

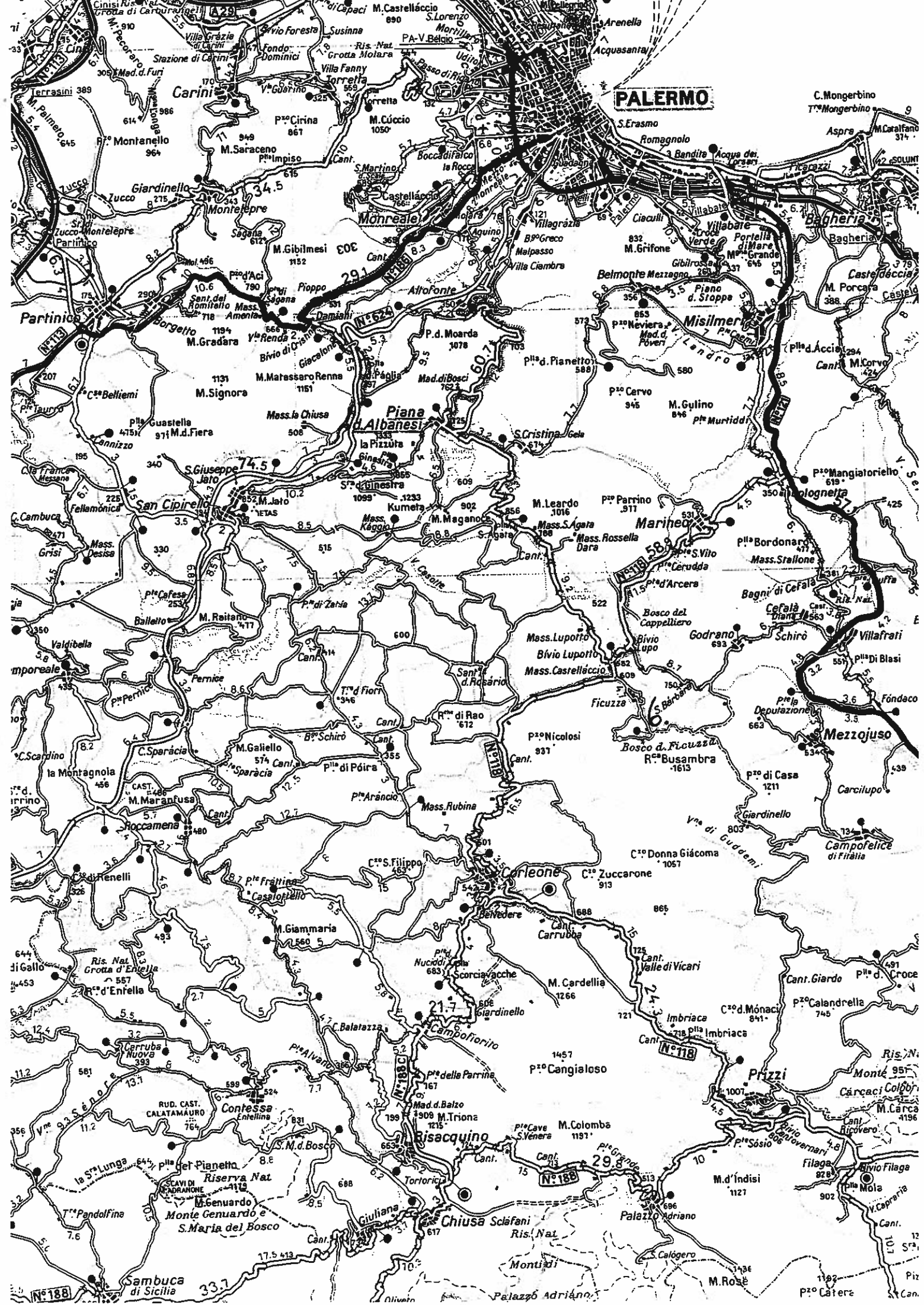
Bemærkninger

Gözl og Reinhardts fund fra 1976 af bl.a. *O. holoserica* ssp. *apulica* og *O. holoserica* /*candica* ved Tre Fontane sydøst for Mazara på det sydvestligste Sicilien blev eftersøgt uden held (trods nøjagtig angivelse i brev fra H. Reinhard).

O. mirabilis og *O. lacaitae* blev eftersøgt uden held (formentlig pga. det sene forår).

Det sene forår er ligeledes årsag til, at *O. laurensis* og *O. calliantha* udelukkende fandtes i knop.

PALERMO

Carini

Monreale

Bagheria

Partinico

Borgetto

Piana L'Albanesi

Misilmeri

San Cipirello

Marineo

Mezzojuso

Corleone

Prizzi

Risacquo

Chiusa Sclafani

N°188

Sambuca di Sicilia

Palazzo Adriano

Pizzolungo

